

אמיל מאירסון וראשית המעורבות של חברת יק"א בארץ-ישראל

יורם מיורק

יחסי לענייני ארץ-ישראל הוא מסובך כי יחס זה, כרבות מהשקפתי האחרות, הוא בעל גוונים רבים... אך תכונתי היא שגוונים אלה אינם מרחיעים אותי מפעולה... על כן כאשר הציעו לי מגע עם ההזיה שלי... לא יכולתי לעמוד בפיתוי.¹

אמיל מאירסון נולד בשנת 1859 בעיר לובלין במזרח פולין (אז רוסיה) למשפחה שעם אבותיה נמנו רבנים מפורסמים ובראשם הנודע ביהודה, הרב יחזקאל לנדאו (1713-1793).² אמו, מלווינה מאירסון לבית הורביץ, אישה משכילה ששלטה בשפות רבות כולל עברית, היתה סופרת וכתבה, בפולנית, רומנים מחיי יהודי פולין. אביו, ברנרד מאירסון, עמד במשך שנים רבות בראש הקהילה היהודית בלובלין.³ בגיל צעיר נשלח מאירסון לגרמניה, שם סיים את לימודיו התיכוניים בבית-ספר ריאלי בברלין ולימודי כימיה בכמה אוניברסיטאות גרמניות. על אופי השכלתו מעידה היטב העובדה שלמרות שליטתו ברוב השפות האירופיות החשובות וכן בלטינית וביוונית העתיקה,

* הרצאה שניתנה במסגרת כינוס חוקרים בינלאומי 'צרפת וארץ-ישראל במאות י"ח-כ' מטעם המרכז לחקר ארץ-ישראל ויישובה של יד יצחק בן-צבי והאוניברסיטה העברית, ירושלים, כ"ב-כ"ד באדר תש"ן (19-21 במארס 1990).

** המאמר נכתב במהלך מחקר לקראת כתיבת עבודת דוקטור על הפעילות ההתיישבותית של חברת יק"א בארץ-ישראל בהדרכתו של פרופ' ישראל ברטל. תודתי נתונה לר"ר מיכאל היימן, שעבר על כתב-היד של מאמר זה והעיר הערות חשובות. כמו כן אני מודה לחברת יק"א ולמנהלה הקודם בישראל מר חנן להמן על הסיוע שניתן לי במהלך איסוף החומר למאמר.

1 מתוך מכתבו של אמיל מאירסון (בפולנית) אל אחותו פרניה ארונשטיין, 23 בדצמבר 1907, אצ"מ, A408 6, עמ' 5-6. העילה לכתיבתו של מכתב זה היה סיום הכנת ספרו הראשון בתחום האפיסטמולוגיה (ענף של פילוסופיה של המדע). וראה: E. Meyerson, *L'identité et la Réalité*, Paris 1908. בזכות ספר זה ושני ספרים נוספים שפירסם בשנות העשרים זכה מאירסון להכרה בינלאומית כפילוסוף. על דרכו של מאירסון בתחום זה ראה: G.

Boas, *A Critical Analysis of the Philosophy of Emile Meyerson*, New York 1968

2 S. Abel, 'Emil Meyerson', *The Universal Jewish Encyclopedia*, VII, New York 1948, p. 523
מאירסון עצמו הזכיר עובדה זו בשיחתו עם נחום סוקולוב בשנת 1918, ראה: י' מיורק, 'יומן פריס של נחום סוקולוב, ינואר-פברואר 1918', עבודת גמר לקבלת תואר מוסמך במדע הספרנות במגמה לארכיונאות של האוניברסיטה העברית, ירושלים 1988, עמ' 30.

3 M. Vinaver, 'Malvina Meyerson', *La Tribune Juive*, 2, no. 110 (3.2.1922)

אמיל מאירסון, מנהל
חברת יק"א (ראשית
המאה)

התקשה מאירסון לקרוא יידיש, והעברית כלל לא היתה שגורה בפיו.⁴ עם תום לימודיו בגרמניה, בשנת 1882, הגיע מאירסון לפריס וצרפת הפכה מאז למולדתו השנייה. זמן קצר עבד ככימאי במפעל תעשייתי, אך עד מהרה פנה לעסוק בעיתונאות, והיה עורך לענייני חוץ בסוכנות הידיעות Havas.

נראה שלראשונה שמע מאירסון על בעיות ההתיישבות בארץ באגודה הכללית של סטודנטים יהודים בפריס, שאיתה יצר קשר בשנת 1892.⁵ רוב חברי האגודה היו סטודנטים יהודים יוצאי רוסיה, וחלקם היו פעילים במקביל באגודות של חובבי-ציון בבירת צרפת. אחד מאלה היה ולדמר חבקין,⁶ שנודע לימים כממציא החיסון נגד מחלת הכולרה, ואשר התקשר אל מאירסון בידדות רבת שנים. בשנת 1893 הצטרף מאירסון לאגודת חובבי-ציון "ישוב ארץ-ישראל", שבה היו חברים, בנוסף על חבקין ויוצאי רוסיה אחרים, גם כמה מן הבולטים שביהודי צרפת, כמו הרב צדוק קהאן, רבה הראשי של צרפת ויועץ קרוב של הברון אדמונד דה רוטשילד, ונרסיס לוון (Narcisse Leven), עורך-דין ידוע וסגן נשיא חברת כ"ח.⁷ באגודה זו, שהוקמה בינואר 1891, התגבש חוג נבדל של עסקנים נלהבים במיוחד, שבו נעזר רוטשילד בניהול מפעל ההתיישבות שלו בארץ-ישראל.⁸ בשנת 1892 מיסד רוטשילד חוג זה בהקימו את הוועד הארצישראלי הפריסאי,

4 מאירסון אל לוסיאן וולף, 8 במארס 1915, אמתעי, ארכיון יק"א (לונדון), ק' 5-104.
5 J. Tchernoff, *Dans le Creuset des Civilisations*, II, Paris 1937, pp. 100-101. שמה המקורי של האגודה

היה Association Générale des Etudiants Israélites

6 שם, שם.

7 ג' וייץ אל א' דרויאנוב, 19 בינואר 1925, אצ"מ, A9 157/22.

8 שם, שם.

נרסיס לוון
(1915-1833)

שנועד להוות גורם מתווך במכירת קרקעותיו בעבר-הירדן לאגודות של חובבי ציון.⁹ חבקינ שימש נציגם של יהודי רוסיה בוועד, ובשנת 1893, עת הוא נקרא להודו להילחם במגיפת כולרה, תפס מאירסון את מקומו.¹⁰ כאשר סיפר, כעבור שנים רבות, לנחום סוקולוב על פעילותו בוועד, הדגיש מאירסון דווקא את אי-השלמתו עם דרכי העבודה של רוטשילד, תכונה שהפכה במשך הזמן לתו בולט בגישתו שלו לענייני ההתיישבות. וכך כתב סוקולוב ביומנו מפיו של מאירסון:

הוא [מאירסון] היה הראשון ששם לב לכך שלא הובא [לאסיפות הוועד] שום חומר כספי. הפנה לכך באופן פרטי את תשומת לבו של שמש¹¹... באומר: 'איך נוכל לחתום על החלטות ולקחת על עצמנו אחריות, כאשר ענייני הכספים אינם ידועים לנו?'. באסיפה הבאה שמש העלה את הענין וכתוצאה מכך הוחלט לדרוש שפקידות הברון תעביר חומר כספי. התוצאה היתה שהוועד הארצישראלי פוזר וסיים את קיומו.¹² סיפור זה, אף אם אינו מדויק לחלוטין,¹³ הוא, ללא ספק, נקודת מוצא גם להבנת יחסו של מאירסון

9 "קלוזנר, מקטוביץ עד באזל, ג, ירושלים תשכ"ה, עמ' 180; J.M. Delmaire, *De Hibbat Zion au Sionisme*; 203 p. 1990, *Politique*, Lille 1990, p. 203. הוועד, ששמו הצרפתי היה *Comité Palestinien de Paris*, נקרא גם הוועד לרכישת קרקעות או הוועד הפריסאי.

10 מאירסון אל מ' אוסישקין, 18 במאי 1893, אצ"מ, A24 א3/4; קלוזנר (לעיל, הערה 9), עמ' 180, 182.

11 יוסף שמש, סוחר ובנקאי אמיד, מחברי הוועד הארצישראלי הפריסאי.

12 מיורק (לעיל, הערה 2), עמ' 35.

13 לא נמצאה שום עדות נוספת על התפרקות הוועד באופן זה. לעומת זאת, מאירסון עצמו, במכתב אל הרצל משנת 1897, הצביע על כך שהוועד הארצישראלי הפריסאי קיים אך הוא, מאירסון, אינו חבר בו. ראה: מאירסון אל הרצל, 19 במאי 1897, אצ"מ, HVIII 561b.

מימין: אברהם לודוויפול
(1865-1921). משמאל:
הרב צדוק קהאן
(1839-1905)

אל רוטשילד האיש, יחס, שבו התמוזגו כבוד והערכה עם שלילה מוחלטת של דרכו של הבארון לגבי ההתיישבות בארץ.

בינואר 1894 התכנסה בפריס ועידה בינארצית של חובבי־ציון,¹⁴ והוועד האודיסאי, שבגלל מגבלות מצד השלטונות היה מנוע מלשלוח לפריס נציג רשמי, הטיל על מאירסון את התפקיד לייצגו בדיונים,¹⁵ וזאת בוודאי בזכות פעילותו הקודמת כנציג יהודי רוסי בווועד הארצי־אלי הפריסאי. הוועידה הסתיימה בבחירת הוועד המרכזי, גוף שנועד לנהל באופן יומיומי את ענייני התנועה, ומאירסון נבחר למזכיר הוועד — תפקיד ביצועי רב חשיבות, במיוחד לאור העובדה שנשיא הוועד, אלים ד'אביגדור, ישב דרך קבע בלונדון. בלילה הראשון לאחר תום הוועידה ניסחו מאירסון ועוזריו בהתלהבות את פרוטוקול דיוניה. אברהם לודוויפול, עיתונאי וסופר, שנכח במעמד זה בתוקף תפקידו ככתבן עברי, דיווח על כך לאחד העם: 'מאירסון] הגיד לנו כי בעבודתנו במשך כל הלילה נראה מה בין ארגנטינה לפלשתינה. למען הראשונה אין כל ספק כי לא נמצא איש אשר היה יכול להתלהב כל כך. מי יודע אם לא יהיה זכרון לילה כזה אחרי עבור חמישים שנה כזכרון לילה היסטורי.'¹⁶ התקוות התבססו על כך שאנשי סודו של רוטשילד — קהאן, לוון ואלי שייד, נציג הבארון לעניין מושבותיו בארץ — השתתפו בדיוני הוועידה, והשתתפותם התפרשה כביטוי להסכמה של הבארון לשתף את הוועד המרכזי בניהול מפעל

70

14 על ועידת חובבי־ציון בפריס ראה: קלוזנר (לעיל, הערה 9), עמ' 255 ואילך.

15 שם, עמ' 256.

16 א' לודוויפול אל אחד העם, 20 בינואר 1894, בסל"א, כ"א, ארכיון אחד העם, תיק 524 (עברית במקור).

ההתיישבות שלו בארץ-ישראל ואף להיפטר מן הפקידות.¹⁷ אלברט גולדסמיד וד'אביגדור, שני נציגים בכירים של תנועת חובת-ציון באנגליה, אמרו, אחרי פגישתם עם רוטשילד, שהבארון הבטיח למסור לוועד המרכזי את סמכויות הוועד הארצישראלי הפריסאי ולהחליף את שייד וכן שהוא הודה בכך שעשה טעויות בניהול מפעלו בארץ.¹⁸ מאירסון התייצב כעת בראש הנאבקים למען פיטוריו של שייד.¹⁹ אך התקוות לא התגשמו. רוטשילד לא ויתר על דרך הניהול הקודמת של המושבות, ואף קטע אפיק נוסף של פעילות משותפת עם חובבי-ציון — השתתפות אנשיו בארץ בעבודת הוועדות שנקבעו בוועידת היישוב היהודי החדש בארץ, שהתקיימה ביפו באפריל 1894.²⁰ רוטשילד הסביר, אמנם, למאירסון שצעדו זה נבע מן החשש שדיוני הוועדות עלולים לעורר את חשדנותם של השלטונות העות'מאניים, אך מאירסון סבור היה שהדבר נבע מלחצו של שייד, שחשש שתוצאות חקירותיהן של הוועדות לא תהיינה נוחות לו.²¹

ביולי 1894 התפטר ד'אביגדור מתפקידו כנשיא הוועד המרכזי, ובמכתב ארוך הסביר את צעדו באי-נכונותו של רוטשילד לשתף פעולה עם הוועד.²² לעומתו הסתגל מאירסון כמהרה אל המצב החדש. 'מאירסון הוא "דיפלומט" למדי למען יוכל להחזיק מעמד ולעשות לפעמים דבר מה'.²³ היה עליו לחיות בשלום עם שייד כי גדולינו פה רגילים להיות בשלום,²⁴ והתקפה על שייד נתפסה כהתקפה על קהאן. מאירסון, כמובן, לא היה מעוניין לפגוע בקהאן, שהיה מעמודי התווך האיתנים ביותר של השדולה הארצישראלית בפריס ובעל השפעה גדולה על רוטשילד. אך גם כך היה על מאירסון לעמוד על המשמר. בנובמבר 1894 העלה קהאן ספקות לגבי תבונת גישתו החיובית כלפי הוועידה של חובבי-ציון, שעלולה היתה לסכן את 'מצב ישראל בעמים'.²⁵ 'כמובן עשה מאירסון את כל אשר ביכולתו... להראות... כי אין כל סכנה ורק צל הרים רואים כהרים והרצ"ק [הרב צדוק קהאן] הודה לו'.²⁶ עיקר כוחו של מאירסון, כפי שהתגלה בתקופה זו, היה בכושר הסתגלותו לתנאים המשתנים בכירת צרפת מבלי להסתכסך עם אישים בעלי עמדות נכבדות. תכונה זו סייעה לו להחזיק מעמד ולהתקדם, אך גם עוררה עליו את רוגזם של חובבי-ציון ברוסיה.²⁷ מותו של הבארון מוריס דה-הירש, מייסד חברת יק"א ונשיאה, באפריל 1896, היווה נקודת מפנה מרכזית בחייו של מאירסון, ומכאן ואילך, במשך כמעט שלושים שנה התמסר באופן בלעדי

17 דלמר (לעיל, הערה 9), עמ' 206; "מרגלית ו" גולדשטיין, 'מפעלו של הברון אדמונד דה-רוטשילד, 1882-1899', "קולת (עורך), תולדות היישוב היהודי בארץ-ישראל מאז העליה הראשונה, א: התקופה העות'מנית, ירושלים תש"ן, עמ' 488.

18 לודוויפול אל אחד העם, לעיל הערה 16.

19 קלוזנר (לעיל, הערה 9), עמ' 206; דלמר (שם), עמ' 290.

20 מאירסון אל ד'אביגדור, 11 ביוני 1894, אצ"מ, A2 73/6. על ועידת יפו ראה: דלמר (לעיל, הערה 9), עמ' 251 ואילך.

21 מאירסון אל ד'אביגדור, 27 ביוני 1894, שם, שם. לבסוף הסכים הבארון שאנשיו ישבו בוועדה לענייני פועלים ובוועדה החקלאית בתנאי שלא ישתתפו בהן מתיישבים ממושבותיו. 'בזה הוא אולי צודק מאחר ובמצב השורר בארץ כל המתיישבים זקוקים לתמיכה' הוסיף מאירסון.

22 א' ארון, חובת-ציון בבריטניה, 1878-1898, תל-אביב תשל"ד, עמ' 168-173.

23 לודוויפול אל אחד העם, "ט באלול תרנ"ה [תאריך קבלת המכתב על-ידי אחד העם], בסל"א כ"א, ארכיון אחד העם, תיק 524 (עברית במקור).

24 שם, שם.

25 לודוויפול אל אחד העם, 28 בינואר 1894, שם, שם.

26 שם, שם.

27 הרמזים לכך מצויים במכתבו של לודוויפול אל אוסישקין, 17 באוקטובר 1896, אצ"מ, A24 4/5.

לפעילות התיישבותית בארץ באמצעות החברה. המפנה נבע מכך שמעתה ניתן היה להפנות את יק"א לפעילות בארץ, דבר שלא התאפשר בחייו של הירש. ביולי באותה שנה כתב מאירסון אל יוסף ניאגו, מנהל בית-הספר החקלאי 'מקווה-ישראל', על נטיות חיוביות בפריס לגבי האפשרות של פעילות יק"א בארץ ושיש לפעול מהר כדי לנצל את המצב הנוכחי.²⁸ הנטיות החיוביות שעליהן דיווח מאירסון התבטאו בשינויים מפליגים במועצה האדמיניסטרטיבית של יק"א, שנעשו בקיץ 1896. לתפקיד נשיא המועצה נבחר עמית ותיק של מאירסון לפעילות למען התיישבות יהודית בארץ-ישראל, לוון, ששימש מאז התפטרותו של ד'אביגדור גם נשיא הוועד המרכזי של חובבי-ציון בפריס, ואחד מחברי המועצה, שייצג בה את חברת כ"ח, היה הרב קהאן, שנודע בתמיכתו העקבית במעורבות בארץ. מאמציו של מאירסון הופנו כלפי שני חברים נוספים של המועצה, נציג בעלי המניות, סלומון ריינך, ונציג קהילת בריסל, הבנקאי פרנץ פילפסון.

במקביל לפעילותו הדיפלומטית בקרב חברי המועצה נתבקש מאירסון על-ידי לוון, באוקטובר 1896, לחבר חוות-דעת על קווי היסוד של המדיניות ההתיישבותית הרצויה של יק"א בארץ-ישראל. בראשית תזכירו שהוגש ללוון התייחס מאירסון לשתי השיטות שכבר נוסו בארץ ושלחן הוא התנגד. הראשונה היתה שיטתו של הברון רוטשילד, שעיקרה טיפול מקיף ביותר במתיישב כולל הספקת כל צרכיו במהלך תקופה ארוכה. הבעיה בשיטה זו נעוצה היתה בכך שהיא החניקה כל יוזמה מצד המתיישב.²⁹ השיטה השנייה התבססה על כך שטיפלו אך ורק ביהודים בעלי אמצעים, שהיו מסוגלים לכסות בעצמם חלק נכבד מההוצאות הכרוכות בהתיישבותם. ואולם לא היו הרבה יהודים בעלי הון כזה שרצו להתיישב בארץ ולהפוך לאיכרים. אלה שהיו מוכנים לכך נתקלו בקשיים מיוחדים בגלל המעבר מחיי רווחה יחסית לתנאים הקשים מאוד של ארץ-ישראל. בנוסף לכך נוצרה התחייבות מוסרית של החברה כלפי המתיישב, שעלולה היתה למנוע ממנה לגבות את מלוא חובותיו כלפיה.³⁰ לאחר שסקר את שתי השיטות הללו עבר מאירסון להצגת הדרך הרצויה בעיניו:³¹

שיטה זו מבוססת על רכישת אחוזה בעלת שטח מסוים והתייחסות אליה כאל רכוש המיועד להביא רווחים. הנהלת האחוזה תקבל הנחיה להעדיף פועלים יהודיים מבלי לדאוג להם בצורה כלשהי פרט לתשלום השכר המקובל בארץ דהיינו כ-1.2 פרנק ליום עבודה. מובן מאליו שאין להבטיח להם דבר, אך יש, לעומת זאת, להבהיר להם היטב שמעמדם הוא ארעי לחלוטין, שאין איש חייב להם מאומה ושכל התרשלות מצדם או חוסר חריצות יגרמו לסילוקם חסר הרחמים. רק בתום שנתיים, שלוש או חמש שנים ניתן יהיה לשפר בהדרגה את מצבם של הטובים ביותר מביניהם, אם על-ידי הפיכתם למתיישבים למחצה — על-ידי מתן מבנה קטן, גן ירק של 10 דונם, פרה וכו' — אם על-ידי הפיכתם למתיישבים עצמאיים, כלומר כאלה שאינם נאלצים לעבוד אצל אחרים. כל הסיוע שיקבל המתיישב יינתן, מובן מאליו, כהלואה שיש להחזירה.³²

28 מאירסון אל נייגו, 14 ביולי 1896, אצ"מ, J41 105 (צרפתית במקור).

29 מאירסון אל לוון, 13 באוקטובר 1896, אמתע"י, ארכיון יק"א (לונדון), עמ' 2-4. אני מודה למר אדם טלר על שהפנה את תשומת-לבי לתעודה חשובה זו.

30 שם, עמ' 5-7.

31 שם, עמ' 9-18.

32 התרגום, כאן ולהלן, שלי — י"מ.

יוסף נייאגו (1863-1946)

מאירסון סבור היה ששנות המבחן הקשות יכשירו את הפועלים המובחרים לחיים הקשים של איכר בארץ-ישראל ויאפשרו להנהלת האחווה לבחור את הפועלים הראויים להיות איכרים. לדעתו, מטרה זו כשלעצמה צפויה היתה להמריץ מאוד את הפועלים למאמץ מירבי, ובכך היתה ערובה בטוחה להצלחת התוכנית. יתרון נוסף של השיטה היה בכך שהיא לא סיכנה את כספי החברה — האחווה נועדה להישאר תמיד בבעלותה, ועשויה היתה, כאמור, אף להביא רווחים. מאירסון מפעיל בתוכניתו, במודע, את עקרון הברירה הטבעית: החלשים נפלטים מן המערך ההתיישבותי שבנה, מוכרעים על-ידי תנאי חיים קשים ביותר באחווה ואין הם צריכים לעניין את יק"א יותר. החזקים, לעומת זאת, מחזיקים מעמד והם יהוו את הבסיס למעמד איתן של איכרים יהודיים בארץ-ישראל. כאן טמונה הערובה להצלחה: מראש משקיעים אך ורק בחומר אנושי מובחר, שהוכיח את יכולתו בשנות החניכות באחווה. זאת היא, על כן, תוכנית אנטי-פילנתרופית; היא לא באה לסייע לחלש, אלא להיפך, היא ביקשה לנצל אותו לצרכיה, אחר כך פלטה אותו כשארית חסרת ערך. כעבור שנתיים, בדברו לפני פורום של חובבי-ציון, עמד מאירסון על המיוחד בתוכניתו מבחינה זו:

73

נראה שהיו כאלה שהתקשו, לפעמים, להבין את הרוח האמיתית של פעילותנו הפילנתרופית. מובן שאנו פועלים למען בני דתנו, אך [פעילותנו היא] לטובת הכלל. אנו משוכנעים לחלוטין, שישנה חשיבות כבירה לכך שיימצאו בארץ-ישראל מושבות

חקלאיות יהודיות. אך כדי להיות בנות קיימא חייבות מושבות אלה להיות מבוססות על חומר אנושי מובחר. תהיה בכך הפרת התנאים הבסיסיים ביותר של פעילותנו אם נרשה לשיקולים רגשיים הנובעים מהתחשבות באומללות אישית להתערב בבחירת המתיישבים. המשימה לסייע לאומללים היא משימה נעלה. אך המשימה שלנו – להקים מפעל בר קיימא המיועד, כך אנו מקוים, להכין עתיד טוב יותר – היא אולי נעלה עוד יותר.³³

מאירסון לא הסתפק בהתוויית תוכניתו, אלא עשה מיד לביצועה. הוא פנה אל ניאגו, וביקשו לרכוש עבור יק"א חברת ארץ שתתאים להקמת האחוזה. במכתבו אל ניאגו הביא מאירסון נימוק נוסף בזכות תוכניתו – תרומתה למאבק שנערך באותה עת על דרכה של יק"א ביחס לארץ-ישראל; הוא טען שהתוכנית תבליט את היתרון המיוחד של פעולה בארץ, שבה, בניגוד לארגנטינה, לא צריך לשלם עבור נסיעת המהגרים וגם אין צורך להבטיח דבר לאיש.³⁴

כאשר התכנסה המועצה האדמיניסטרטיבית החדשה של יק"א לישיבותיה הראשונות, באוקטובר 1896, היתה בה קבוצה מגובשת, שציידה בפעילות החברה בארץ. נוסף ללוון ולקהאן השתייכו אליה גם ריינך, שהתנהג 'כאילו הוא כבר משלנו',³⁵ והנציג הבלגי פיליפסון, שהשתכנע בצדקת גישתם של חובבי-ציון. המתנגדים היו הנציגים מאנגליה וגרמניה, שהמשיכו להוות אופוזיציה עקבית לכל פעולה בארץ. כבר באחת הישיבות הראשונות נוצר עימות בין שני הגושים בעניין הצעתו של קהאן לסייע למושבות שלא נהנו מתמיכת הבארון. לאחר ויכוח הוחלט על הקמת ועדה שתדון בנושא, אך בינתיים אושר סכום של 150,000 פרנק לצורך מתן הלוואות למתיישבי משמר-הירדן, נס-ציונה וגדרה.³⁶ 'מזל טוב', כתב למאירסון הלל יפה, 'יושב-ראש הוועד הפועל של חובבי-ציון ביפו, הלא תבין באיזו שמחה קיבלנו את החלטת מועצת יק"א, וגם ידוע לנו כמה עשית בענין זה'.³⁷ הדגשה מיוחדת של חלקו של מאירסון במהפך שחל בתוך המועצה ניתן למצוא בדבריו של לודוויג פול במכתבו אל אוסישקין: 'לו היה בלונדון איש כמאירסון כי אז יש לקוות כי גם חברי לונדון לא היו מתנגדים לנו'.³⁸

ביוני 1898 התגשם השלב הראשון בתוכניתו של מאירסון להקמת חוות פועלים, כאשר הובאה בפני המועצה האדמיניסטרטיבית של יק"א הצעתו של ניאגו לרכוש לצורך זה את אדמות סג'רה. ההצבעה הסתיימה בתיקו, אך בזכות קולו של לוון, שכנשיא המועצה היתה שמורה לו הזכות להכריע במקרים כאלה, אישרה המועצה את הרכישה.³⁹

במקביל להתגברות מעורבותה של חברת יק"א בארץ, התחזק בה גם מעמדו של מאירסון. בדצמבר 1897 הוצע לו תפקיד בכיר במסגרת החברה, והוא קיבל אותו. התפקיד לא הוגדר סופית בשלב זה, אך ממילא היה על מאירסון לנסוע תחילה מטעמה של יק"א לרוסיה ולמספר חודשים

33 דבריו של מאירסון בישיבת הוועד המרכזי של חובבי-ציון, 1898, בסל"א כ"א, Ms. Var. 325/248 (צרפתית במקור).

34 מאירסון אל ניגו, לעיל, הערה 28.

35 לודוויג פול אל אחד העם, 17 באוקטובר 1896, בסל"א כ"א, ארכיון אחד העם, תיק 524 (עברית במקור).

36 1899; דיון מיום 15 באוקטובר 1896, עמ' 21 [להלן: פרוטוקול].
36 Jewish Colonisation Association, *Séances du Conseil d'Administration, Procès-verbaux*, I: 1896-

37 ה' יפה, דור מעפילים: זכרונות, מכתבים ויומן, ירושלים תשל"א, עמ' 155.

38 לודוויג פול אל אוסישקין, לעיל, הערה 27.

39 פרוטוקול, דיון מיום 5 ביוני 1898, עמ' 86.

גם לארץ-ישראל, במטרה להכיר מקרוב את שני התחומים שעליהם ביקשו להפקידו. במכתבו לוילי במבוס, חובבי-ציון מגרמניה וחבר קרוב, הדגיש מאירסון במיוחד שיפעל לא רק בענייני יהודי רוסיה אלא גם בכל מה שקרוב ללבו: 'ומה שקרוב ללבי זה אתה הרי יודע'.⁴⁰ במהלך שנת 1898 השתתף מאירסון, בתפקיד לא-מוגדר, בישיבות המועצה האדמיניסטרטיבית של יק"א. התפקיד הכפול שמילא באותם הימים — מזכיר הוועד המרכזי של חובבי-ציון ובעל תפקיד בכיר בחברת יק"א — הכביד עליו, והוא הודה שהזניח את פעילותו כחובבי-ציון, כיוון שהתקשה לפעול בו זמנית בשני תחומים כה דומים אך יחד עם זאת כה שונים. לפיכך הציע לכמבוס לקבל ממנו את תפקיד המזכיר.⁴¹ כעבור שנים מספר, והוא כבר מנהל בעל ותק ביק"א, נזכר מאירסון בימי פעילותו במסגרת חובבי-ציון ללא חיבה מיוחדת: 'אתה ברוב טובך', כתב בשנת 1908 לאוסישקין, 'מעלה על נס את פעילותי הקודמת כחובבי-ציון. אני, לעומת זאת, מודע לעובדה, שבעת ההיא היו הישגי דלים ביותר'.⁴²

באפריל 1899 יצא מאירסון למסעו הראשון בארץ-ישראל. בניגוד למה שמקובל להניח לא היה המסע קשור, בשלב זה, להצעתו של הבארוך להעביר את מושבותיו ליק"א, אלא נערך, כאמור, לשם הכשרתו של מאירסון לתפקידו הבכיר ביק"א.⁴³ למטרה זו ביקר מאירסון במושבות ולמד להכיר מוסדות בעלי חשיבות עבור יהודי ארץ-ישראל.⁴⁴ את התרשמותו מהנעשה בארץ סיכם מאירסון במכתב ארוך, שכתב ביולי 1899, ביפו, אל אחד העם. מאירסון התרכז במכתבו במה שנראה בעיניו המכשול העיקרי בדרכה של ההתיישבות היהודית בארץ — ה'חלוקה':

כאן הכל חדור רעיונות ה'חלוקה' שמרחפים כאילו באוויר והנספגים עם חלב האם... מה יאמר אדם היוצא מתוך הנחה שפיתוח החקלאות על-ידי ההתיישבות, המביא בעקבותיו במשך הזמן מפעלים כגון בית חולים, מושבות, קופת-חולים, כשמסתבר לו שמגמתם של כל אלה היא מתוך כורח, שאין כמעט לעוצרו, ליהפך ל'חלוקה', דהיינו למוסד שממנו מתפרנס מספר מסוים של בני-אדם, אמידים פחות או יותר, במצב של בטלה, כאילו מנדבות? מי שמעז להפריע לחוגים אלה הוא 'אויב העם' במשמעותו של איבסן. אני נמצא בדרך הטובה ביותר לרכוש לעצמי תואר זה.⁴⁵

מסע הלימודים של מאירסון הופסק באופן פתאומי ימים מספר אחרי כתיבת מכתבו של אחד העם, כאשר קיבל הוראה מיק"א לבדוק את מצב המושבות בעקבות הצעתו של רוטשילד להעבירן לניהול החברה. מאירסון התנה את הסכמתו בקבלת רשות לבדוק גם ענייני כספים של המושבות, ומשהתור לו הדבר לבסוף נשאר בארץ חמישה חודשים נוספים.⁴⁶

40 מאירסון אל ר' במבוס, 27 בדצמבר 1897, אצ"מ, A28 5/5 (גרמנית במקור). ראה גם פרוטוקול, דיון מיום 25 בדצמבר 1897, עמ' 70.

41 מאירסון אל במבוס, שם.

42 מאירסון אל אוסישקין, 31 באוגוסט 1908, אצ"מ, A24 64/1 (גרמנית במקור).

43 המסע תוכנן כבר בדצמבר 1897 כאשר מאירסון קיבל על עצמו תפקיד בכיר ביק"א.

44 הנהלת יק"א בפרס אל נציגות יק"א בארץ, 24 באפריל 1899, אמתע"י, ארכיון יק"א (לונדון), 257b.

45 מאירסון אל אחד העם, 5 ביולי 1899, בסל"א כ"א, ארכיון אחד העם, תיק 593 (גרמנית במקור). 'אויב העם' הוא מחזה של המחזאי הנורווגי הנריק איבסן, שבו מסרב הרוב להודות במומו ורואה במי שמוכיחו על כך את אויב העם.

46 מיוק (לעיל, הערה 2), עמ' 36.

עם שובו לפריס, באוקטובר 1899, הגיש מאירסון למועצת יק"א דו"ח על מושבות הברון.⁴⁷ בדו"ח, שנכתב במתינות מרובה יחסית להתבטאויותיו החריפות במכתבו של אחד העם, הצביע מאירסון על שיטת המונוקולטורה כמכשול עיקרי להתפתחות מושבות הברון. התבססות מושבות יהודה באופן בלעדי על גידול גפנים לצורך ייצור יין סיכנה קודם כל את קיומן החומרי בעת משבר בשוק היין. השיטה גרמה לבעיות נוספות. הכורם, שהשתמש בבהמות העבודה שלו רק עונה קצרה יחסית, ניצב בפני הדילמה: האם להאכילן כל השנה, או לרוכשן מדי שנה לפני תחילת העבודות ולמוכרן בסיומן.⁴⁸ המונוקולטורה מנעה גם את ניצולה המלא של פעילות המתיישב:

למתיישרים רבים [בראשון-לציון] יש אך ורק כרמים... אין הם מקיימים את הכלל העתיק, שהוא נכון בכל ארצות תבל, ולפיו על האיכר לספק לעצמו את רוב סוגי המזון שלהם הוא זקוק. המתיישב של ראשון אינו מייצר אלא את הענבים ואת כל יתר צרכיו עליו לרכוש תמורת הכנסותיו ממכירתם. כלכלנים גרמנים קראו לתופעה זו Geldwirtschaft [כלכלת כסף] והיא מאפיינת את חיי העירונים בניגוד ל-Naturwirtschaft [כלכלת חליפין] של איכרים. מבחינה זו אין להתפלא שדווקא מתיישב יהודי, שהוא עירוני מובהק, עשה את הכל על-מנת להיביר את מנהגיו הכלכליים אל הכפר.⁴⁹

מאירסון טען שעל המושבות לעבור לענף הפלחה או, במקרה של פתח-תקווה, הפרדסנות. הדבר יצריך רכישת שטחים נוספים סביב המושבות הקיימות ומאירסון המליץ לעשות כן בכל המקומות שבהם הדבר אפשרי. במקומות אחרים, למשל זכרון יעקב, ניתן יהיה, לדבריו, לרכוש אדמות במרחק מה מן המושבה ולהסיע את המתיישרים בקביעות אל שדותיהם או ליישב חלק מהם במקום נוסף.⁵⁰

יחסו השלילי של מאירסון ל'חלוקה' בא לביטוי מאופק למדי בדו"ח. הוא טען כי המתיישב שקיומו החומרי מובטח על-ידי האדמיניסטרציה, אינו מוצא, בסופר-של-דבר, דחף מספיק לעבודה.⁵¹ הוא נקט ניסוח זה, ללא ספק, על-מנת שלא לפגוע ברוטשילד, אבי שיטת התמיכה. בסיום הדו"ח הגיע מאירסון למסקנה כללית חיובית למדי: 'אם יבוצעו רפורמות נכונות על-ידי מינהל נחוש בדעתו, זהיר וחסכני, ניתן יהיה להגיע לאיזון תקציב המושבות ואף להחזר מסוים של השקעות קודמות'.⁵²

אך ערכו ההיסטורי של הדו"ח הוא בעיקר בנתונים כספיים שהובאו בו. מאירסון הביא את תקציבן של כל מושבות הברון לשנת הכספים 1898-1899. תקציבה של זכרון-יעקב, 'היקרה'

47 Rapport préliminaire de Mr (!) E. Meyerson sur les colonies de Palestine soutenues par le Baron Edmond de Rothschild, אמתעי, ארכיון יק"א (לונדון), ק' 273. הדו"ח כולל 66 עמודים כתובים בצרפתית במכונת כתיבה.

48 שם, עמ' 20.
49 שם, עמ' 48.
50 שם, עמ' 33.
51 שם, עמ' 21.
52 שם, עמ' 66.

Verlag von Wilhelm Grofs, Export & Commissionsvertraus Jaffa u. Jerusalem.

Saluts de
Zikhron Jaacob®
ברכת-ציון
מן זכרון-יעקב

No 2. Kullener & Berger, Berlin, N. 1054666. Depot. No 16811.

במושבות הברזון, הסתכם ביותר מ־630,000 פרנק. ⁵³ הסכומים העצומים, שעדיין לא כללו את זכרון-יעקב בגלוייה מראשית המאה הקציב היקב, היכו את מאירסון בתדהמה. כאשר ביקש הסבר מיעקב בנשימול, מנהל הפקידות בזכרון-יעקב, הובהר לו שלא ניתן לוותר אף על פרנק אחד. ⁵⁴ גם אחד העם, שלו הראה מאירסון את רשימותיו לאחר שובו לפריס, לא הסתיר את תדהמתו: 'כשרואה אתה את המספרים הגדולים והנוראים ההם, כל עוונות הוועד הפועל שלנו [של חובבי-ציון באודסה]... נראות כאפס ואין'. ⁵⁵ מאירסון הציג את הדו"ח שלו בפני מועצת יק"א, וזו אישרה בסדרת דיונים, שנערכו בנובמבר ובדצמבר 1899, את קבלת מושבות הברזון לטיפולה. לצורך ביצוע ההסכם הוקמה בתוך יק"א ועדה ארצישראלית (Commission Palestinienne). בראשה עמד רוטשילד עצמו, ויתר חבריה התמנו על-ידי ועל-ידי יק"א. ⁵⁶ במקביל התמנה מאירסון למנהל משותף של יק"א ולבעל אחריות

- 53 שם, עמ' 44. התקציב היה בנוי מן הסכומים הבאים (בפרנקים במספרים מעוגלים): אחזקת מבנים 22,000, גידולי פלחה 1,300, כרמים 124,000, נטיעות 71,000, כלים 6,300, ריהוט 4,500, אחזקת בהמות 37,000, דת 20,500, בית-הספר 12,700, בריאות 27,000, דרכים 17,000, הספקת מים 35,000, משאבה וטחנה 13,000, בן-קשיש 9,000, מסים 29,000, הוצאות כלליות 38,000.
- 54 מיוק (לעיל, הערה 2), עמ' 30.
- 55 אחד העם אל א' גרינברג, 13 בנובמבר 1899, א' סימון (עורך), אגרות אחד העם, כ, תל-אביב תשי"ז, עמ' 322. אחד העם השתמש במספרים שלמד אצל מאירסון במאמרו 'הישוב ואפוטרופוסיו'.
- 56 פרוטוקול, דיונים מיום 7 באוקטובר, 12 בנובמבר, 16-17 בדצמבר. נציגי יק"א בוועדה היו לוון, ריינג ופיליפסון. נציגיו של רוטשילד היו גסטון וורמסר, אחד היועצים הקרובים ביותר אליו, ובנו גיימס.

מיוחדת לענייני ארץ-ישראל,⁵⁷ תפקיד שבו כיהן עד לפרישתו מן החברה בשנת 1923. העברת מושבותיו של רוטשילד לניהול יק"א טרפה לגמרי את קלפיו של מאירסון. גישתו ההתיישבותית, שדגלה בהתפתחות איטית ואורגנית במהלך דורות מספר, התגלתה כבלתי רלוונטית כאשר על החברה להתמודד עם מפעל, שנבנה לפי קווים שונים לחלוטין של אפוטרופסות ותמיכה. הרגעים הראשונים היו רגעי ייאוש מוחלט: 'לא ראיתי אז שום מוצא, שום קרן אור של תקווה. אני נזכר, שמספר שבועות לאחר שהגעתי לארץ-ישראל [באביב 1899]... כתבתי לברנר לאזר שאני משול לרופא הנקרא למיטת חוליו של איש הקרוב לו מאוד. הרופא בודק את החולה ורואה, שהמוות בלתי-נמנע ושאינן הוא יכול לסייע, וזאת כאשר כולם מצפים ממנו לעזרה.'⁵⁸ רק כעבור שנים רבות, כבר לאחר פרישתו מן החברה, הרשה מאירסון לעצמו, במכתב אל ריינך, להפנות אצבע מאשימה ישירות כלפי רוטשילד:

אכן היה זה תפקיד קשה וכפוי טובה לפעול למען ההתיישבות בארץ-ישראל, תפקיד שלו הקדשתי את מיטב זמני ומרצי במהלך רבע המאה שבהעברתי בשירות יק"א... תפקידי העיקרי היה לבנות מחדש את מה שהבארון אדמונד בנה בצורה מעוותת, והיה זה במיוחד נגדו שנאלצתי להיאבק... מכיוון שהוא עבד ללא שום תוכנית, וגילה חוסר הבנה מפתיע ממש לגבי איש שבתחומים אחרים הוכיח את עצמו כבעל חוש לעסקים... מה שמצאתי ברדתי מהאונייה בארץ-ישראל ב-1899, היה תוהו ובוהו, משהו באמת מפלצתי, שאין לו שם בשום שפה.⁵⁹

במאות מכתביו של מאירסון אל פקידי החברה בארץ בולטת נטייתו לצמצם את האפוטרופסות, היינו את מעורבות הממסד המיישב בחיי המתיישבים, ולבטל את התמיכה הכספית, שממנה נהנו המתיישבים בימיו של רוטשילד. 'אנו מעדיפים במקום השיטה של מעקב קפדני ומתמיד אחר המתיישבים, שיטה המאפשרת להם יותר חופש ויזומה;⁶⁰ 'להיות מתיישב אינו אומר פשוט לחיות על חשבון האדמיניסטרציה ולקבל זכות ל"חלוקה" מתמדת'.⁶¹ כאשר הופגש עם מתיישבים, בעת ביקורו בארץ בשנת 1905, ומכלל צד זרמו אליו בקשות לתמיכה, ניסח את דבריו בצורה בוטה מאוד:

מטרתנו אינה לתת לכל אחד את המשק, שיספק אותו. נתנו את מה שנראה לנו נחוץ... אין זה כלל מעניינה של הוועדה [הארצישראלית] אם המשק שקיבלתם מאפשר לכם להתקיים. אתם נמצאים כאן זה שלוש שנים. היתה לכם שנה טובה ושנה גרועה. תוכלו כבר לראות איך הדברים יסתדרו בעתיד, ואתם צריכים לשאול את עצמכם אם ניתן לחיות כאן או לאו. ליק"א מתיישבים גם בארגנטינה. יש כאלה שעוזבים ויש כאלה שנשארים... במהלך שש השנים האחרונות עזבו כרבע מהמשפחות. אותו הדבר יקרה בארץ-ישראל.⁶²

57 מאירסון אל י' שטרקמט, 29 בדצמבר 1899, אצ"מ, J15 5987.
 58 מאירסון אל אחותו פרניה ארונשטיין (לעיל, הערה 1), עמ' 13.
 59 מאירסון אל ריינך, טיוטה ללא תאריך [1924?], אצ"מ, A408 117 (צרפתית במקור).
 60 מאירסון אל שטרקמט, 26 בינואר 1900, אצ"מ, J15 5987 (צרפתית במקור).
 61 מאירסון אל שטרקמט, 5 בינואר 1900, שם, שם (צרפתית במקור).
 62 פרוטוקול מפגישת מתיישבי מלחמיה (מנחמיה) עם מאירסון, 23 במרס 1905, אצ"מ J15 6250/2 (צרפתית במקור).

למסתכל מן הצד, שרעיונותיו של מאירסון לא היו נהירים לו, נראו הדברים באור אחר לחלוטין. קברניטי יק"א לא הסבירו מעולם את העקרונות ההתיישבותיים של החברה, ולדידם של המתישבים נבעה מדיניותה מחוסר רצון לפתח פעילות רצינית בארץ, בעקבות התבוללותם של האישים המרכזיים ביק"א. בניגוד לרוטשילד, שאותו ראו כבעל לב יהודי חם הקשוב לסבל עמו, הצטיירו מנהיגי יק"א כחבר אנשים התלושים מן ההווה היהודית ועל כן משוחררים מכל מחויבות מיוחדת לארץ-ישראל ולמתיישביה. אף אחד העם, שרעיונותיו של מאירסון בתחום ההתיישבות היו כה דומים לשלו, לא הבין שהחברה מנסה ללכת בכיוון, שהוא עצמו הצביע עליו בלהט במשך זמן רב.⁶³ בעקבות בני תקופתו של מאירסון גם חוקרים בני ימינו לא תמיד הצליחו להבין את המניעים האמיתיים של החברה, ופירשו את רתיעתה מחלוקת כספים כחסכנות מופרזת.⁶⁴ אך אלה שדעותיו של מאירסון היו ידועות להם ושהבינו את בעיות ההתיישבות היהודית בארץ ראו בה את מי שמציל את המפעל. יצחק שטרקמט — שהחל את הקריירה ההתיישבותית שלו כבר בתקופת הבארון רוטשילד בזכרון-יעקב, והיה עד למלחמת-העולם הראשונה מנהל פקידות יק"א בשומרון ואחר כך דמות חשובה בהתיישבות יק"א בארגנטינה — כתב למאירסון בשנת 1925: 'על-ידי צמצום למינימום של האפוטרופסות התחלנו ב-1900 את החייאת המושבות בארץ-ישראל. לא שכחתי את מה שלמדתי ממך בתקופה זו'.⁶⁵

63 אחד העם אל גרינברג, לעיל, הערה 55.
64 D.J. Penslar, 'The Impact of French Technology on Jewish Agricultural Education in Palestine, 1870-1919'. הרצאה במסגרת כינוס חוקרים 'צרפת וארץ-ישראל במאות י"ח-כ', ראשון-לציון, 19 במארס 1990.
65 שטרקמט אל מאירסון, 23 במארס 1925, אצ"מ, A408 109 (צרפתית במקור).